

დისკანციური სერთაშორისო კონფერენცია. Silk Road Conferences. October 09–10. Tbilisi, Georgia, 2020. pp. 24–32.

7. Мелєкєсєв К. І. «Мала Росія» та українська контратака в інформаційному протистоянні навколо історії. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2019–2020 рр. (квітень–травень 2021 р.)*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. С. 19–20.

8. Mieliekiestsev K. I. On the origins of geopolitical and information warfare preparations for the war against Ukraine by the Russian Federation in the pivotal moments of the contemporary Russian-Ukrainian relations. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. 1436 p. DOI: 10.30525/978-9934-26-223-4-72.

9. Стаття Володимира Путіна «Про історичну єдність росіян та українців». *Кремль*. 12 червня 2021 р. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/66182>

10. Закваскин А. Одержимая революцией: как Украина 100 лет доказывает свою независимость. *RT*. 23 июня 2017 р. URL: <https://russian.rt.com/ussr/article/402624-ukraina-bitva-za-nezavisimost-istoria>

УДК: 347, 156+94 (477)

ЖІНКИ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ГЕТЬМАНЩИНИ

О. І. Піддубна, І. В. Пятницькова

Анотація. У статті визначено впливових жінок часів української козацької держави. Серед них дружини Богдана Хмельницького Олена та Ганна, його донька – Олена, мати гетьмана Івана Мазепи – Марія Мазепина. Проаналізовано їх діяльність та визначено значення у суспільно-політичному житті України XVII–XVIII ст.

Ключові слова: жінка, гетьман, Гетьманщина.

Важко переоцінити роль жінки в часи Гетьманщини, адже вона була активним членом суспільства. Тодішня свобода в економічному плані, юридичні права створювали можливості для цього. Варто зазначити, що важлива позиція жінки у суспільному житті українського народу вирізняла його з-поміж інших європейських народів. Вона брала свої витoki з князівських часів. Історія України зберігає багато імен жінок, які, не дивлячись на важкі тогочасні реалії, зуміли посісти важливе місце в суспільстві, прямо чи опосередковано впливали на політичні процеси. Роль жінок була яскраво помітною, а подекуди і ключовою [7, 59].

Одним із перших на високу суспільну, політичну вагу жіноцтва доби Війська Запорізького звернув увагу польсько-український історик XIX ст. Й. Ролле. У подальшому діяльність відомих жінок цієї доби досліджували О. Апанович [1], О. Луговий [7].

Мета цієї наукової розвідки полягає у визначенні впливових жінок часів української козацької держави, аналізі значення їхньої діяльності в суспільно-політичному, культурному житті України.

Однією із найцікавіших та найсуперечливіших особистостей середини XVII ст. була друга дружина Богдана Хмельницького, Олена, яку порівнювали з Оленою Троянською [7, 62]. Постать Олени неоднозначно оцінювали в історіографії. Певний період часу лідирувало негативне ставлення до неї. Досить поширеною є думка, що історія кохання супротивника Хмельницького – Чаплинського, – є пізньою легендою. Деякі дослідники, вивчаючи біографію гетьмана, взагалі оминали постать Олени.

Послугуючись найбільш вірогідною версією, Олена була сиротою і проживала в будинку Богдана Хмельницького, який був її опікуном. Після смерті першої дружини Хмельницького Олена допомагала йому по господарству. Підстаркуватий Д. Чаплинський, у якого були претензії на землі Хмельницького, був закоханий в Олену. Скориставшись відсутністю гетьмана, Д. Чаплинський вчинив наїзд на маєток гетьмана, забравши усе цінне та Олену, а згодом одружився на ній за католицьким обрядом, ймовірно, бажання дівчини у Речі Посполитій нікого не цікавили.

Однак у складеному списку, де вказувалися злочини, які скоїв Д. Чаплинський, не йшлося про викрадення дружини. Проте малоімовірним є факт, що гетьман зазначив би у списку про викрадення жінки, бодай таке і було насправді. Адже сенатори і магнати посміялися з його побажань на відшкодування збитків та в повернення Суботова. Можна припусти-

ти, що Б. Хмельницький не хотів себе наражати на ще більший шквал глузувань, бажаючи повернути Олену. Очевидно, що якщо Олена та Хмельницький і були разом до суперечки з Д. Чаплинським, то без офіційного оформлення шлюбу [7, 63]

Зі свідчень Б. Хмельницького ми можемо дізнатися, що Олена брала участь у його житті, а саме тоді, коли на долю гетьмана випала низка нещасть. Зокрема, у листах гетьмана до М. Потоцького зазначалося, що коли за проханням Д. Чаплинського Б. Хмельницького ув'язнили на чотири дні, до нього прийшла на допомогу «милосердна та добродісна» Олена. Вона допомогла своїми проханнями та вберегла Б. Хмельницькому життя. Той факт, що Чаплинська була сміливою і наважилася захистити чигиринського сотника від свого чоловіка, якому була притаманна жорстокість, вказує на те, що їй був небайдужий Б. Хмельницький [7, 63].

Конкуренція між Б. Хмельницьким та Д. Чаплинським за прихильність Олени, хоча і проявлялася у різних формах, ймовірно, існувала. Після здобуття перемоги Б. Хмельницьким під Жовтими Водами та Корсунем гетьман уклав шлюб з Оленою. Ця подія підтверджується історичними свідченнями. Зустрічаються свідчення, де козаки з полку Кривоноса знали про те, що Б. Хмельницький «після одруження з Оленою мав на меті піти в Прилуки». Це підтверджував і Самуїл Кушевич, який був львівським польським шляхтичем [7, 63].

Вагомим підтвердженням того, що одним із приводів повстання було суперництво за Олену, є те, що гетьман вимагав від польського уряду видачі Чаплинського. Ці вимоги були до 1650 р. Можна припустити, що стративши Д. Чаплинського, Б. Хмельницький хотів зробити Олену вдовою за католицьким обрядом. Проте, під час проведення Білоцерківських домовленостей восени 1651 р. про Д. Чаплинського не згадувалося. Також Б. Хмельницький не згадував про нього і в пізніший час, наприклад, у 1657 р., коли поляки намагалися знайти спосіб для мирних відносин з гетьманом. Натомість Д. Чаплинський залишався живим та в 1663 р. брав участь у поході поляків на територію Лівобережжя. Також ймовірно, що після відходу жінки на той світ, видача Д. Чаплинського перестала бути важливою для гетьмана. Й. Ролле дуже влучно відзначив цю подію, вказавши, що після гибелі Олени «Чаплинський мав змогу з полегшенням зітхнути» [6, 65].

Вінчання Б. Хмельницького було здійснене патріархом Пасієм. Його провели, заочно бо Чаплинська перебувала в Чигирині. Вінчання здійснювалося поспіхом, оскільки Пасій хотів, аби гетьман став лідером православного руху, тому його моральне обличчя мало відповідати високим вимогам. Також процес вінчання пришвидшило і те, що Пасій мав від'їжджати до Москви, а Київський митрополит відмовив у проведенні обряду. Заочне вінчання було розповсюджене на Заході. Однак проти заочного вінчання був Тиміш Хмельницький.

Попри думки Й. Ролле про те, що Олена не мала значної ролі при чигиринському дворі та не докладала ніяких зусиль «для пом'якшення козацького норову», свідчення, які дійшли до наших днів від сучасників, вказують на інше. Є свідчення того, як Олена проявила милосердя та заступилася за послів, на яких був ображений Б. Хмельницький. Вона була досить співчутливою, розумною і врятувала багато життів, маючи великий вплив на гетьмана. Олена залишається для нащадків загадковою вродливою жінкою, яка могла зачаровувати не лише своєю красою, а й вплинути на перебіг важливих подій в історії [7, 72].

Важливе значення в житті Б. Хмельницького відігравала його третя дружина Ганна Сомко – сестра переяславського полковника Якіма Сомка. Вона була справжньою порадицею для гетьмана, допомагала йому в управлінні, видавала універсали, приймала дипломатичні місії [5, 135]. Про її вагомий політичний вплив свідчить той факт, що польська королева Марія-Людвіга вдалася до посередництва Г. Сомко у справах і надіслала листа з дорогими подарунками. Прочитавши це послання під Львовом, гетьман залишився задоволеним [4, 24].

Ще однією визначною постаттю була донька Богдана Хмельницького Олена. Вона була одружена з Данилом Виговським, братом Івана Виговського. На той час родинні зв'язки мали велике значення, такий шлюб є прикладом великої довіри гетьмана до родини Виговського. На вінчання прибуло багато іноземних послів та старшин. Обвінчав молодих у Чигирині Сильвестр Косов, який був київським митрополитом.

Олена була досить сміливою, деколи всупереч волі Данила Виговського втручалася у політичні справи, не боячись показувати свій норов. Прикладом цього може слугувати випа-

док, коли до оселі Івана Виговського прибув посланець із Польщі Криштоф Перестякович зі зміненими статтями Гадяцької угоди. Побачивши у домі гостя, Олена вийшла до нього та сказала, щоб він не чекав обіду та зачинила двері за собою, що було прийнято послом як незгоду з Гадяцькими угодами. Посланець, почувши це, швидко вибіг з дому. Це вказує на те, що жінка була дуже сміливою та не боялася висловити свої думки, втрутившись у справи свого чоловіка.

Данило підтримував свого брата у протистоянні з московитами. Його закатували. Олена була розлючена, їй важко вдавалося впоратися зі смертю чоловіка. Коли до неї приїхав новий гетьман – Юрій Хмельницький, – вона була розлючена на нього та прогнала власного брата з дому.

Вдовою Олена була недовго, згодом вийшла заміж за київського полковника, Павла Тетерю. Породичатися з Оленою було вигідно для П. Тетері. Цей шлюб відкривав перед ним можливості до гетьманської булави та до багатств Хмельницького. Попри те, що Олена взяла другий шлюб, вона дорікала братові за смерть першого чоловіка та бажала його зречення. У час зміни влади на Правобережжі папський інформаційний нунцій вважав, що Олена відіграла провідну роль у зреченні Ю. Хмельницького. Жінка висунула свої звинувачення до Юрія Хмельницького за зневажливе ставлення до старшини, насамперед – до свого покійного чоловіка Д. Виговського. Також у повідомленні було зазначено, що Олена була «горда і шаноблива» [7, 75].

Гонорову Олену не влаштовував гетьман П. Тетеря. Згодом, восени 1663 р., жінка була помічена у змові, яка була направлена на повалення П. Тетері. У неї були власні агенти, які надавали їй інформацію. Підозрюваними у підбурюванні поляків вважалися Юрій Хмельницький та його сестра Олена Тетеря. Згодом Олену та Юрія Хмельницького заарештували. Певний період часу жінка була ув'язнена, але згодом звільнилася за амністією та повернулася до України [7, 77].

Донька Богдана Хмельницького була гарним прикладом того, що жінки в Україні, не соромлячись та без страху, могли брати активну участь у політичному житті Гетьманщини та конфліктувати з рідними для досягнення цілей.

Великий вплив на свого сина мала Марія Мазепина. Вона покладала сподівання на свого сина та зіграла велику роль у вихованні його характеру. Взагалі для української традиційної культури характерне особливо шанобливе ставлення до матері. Ця поважна пані походила із шляхетського роду Мокієвських. Вона брала участь у діяльності Луцького православного братства, згодом прийняла постриг та почала очолювати два найбільші жіночі православні монастирі. Марія Мазепина померла у поважному віці, коли їй було близько 90 років [7, 60].

Пані Марія вирізнялася немалою активністю. Дохід від її монастирів ішов на благі справи. У монастирях, які вона очолювала, зокрема у Київському, набуло розвитку вишивання шовком, сріблом і золотом. Марія Магдалина дбайливо та з любов'ю ставилася до свого сина. Також було помічено, що вона втручалася в політичне життя свого сина. Іван Мазепа не лише прислухався до порад матері, а й втілював їх у життя. Зокрема, як зізнався він, на прохання своєї матері від звільнив від покарання та страти Василя Кочубея.

Яскравим прикладом довіри Івана Мазепи своїй матері також є передача листів до царя через неї. Втім згодом виявилось, що Марія Магдалина так і не надіслала лист, передавши перед смертю їх своїй онуці. Через пророцтво відомої черниці, яка передбачила загибель Мазепи, якщо цар отримає листа, мати Мазепи боялася його надсилати. Факт того, що гетьман довіряв та радився з матір'ю, покладаючись на її рішення, свідчить про шану та повагу до неї. Іван Мазепа шанобливо та з великою любов'ю відгукувався про неї.

Збережений портрет Марії Магдалини, який вцілів до наших днів, дає зрозуміти величність, гордовитість та освіченість цієї історичної постаті, яка мала вплив на власного сина. Польські вчені, знайшовши портрет, інтерпретували його як «портрет невідомої пані», натомість українські дослідники мистецтва та історії найменували його портретом Марії Магдалини Мазепиної. Оригінал портрету зберігається в експозиції Національного музею Кракова. Дослідники зазначають, що жінка виглядає як владна, освічена та розумна. Доречно буде зазначити, що Мазепина була обережна, підприємлива, стримана, хазяйновита та розсудлива.

Проте характеристик, які дають нам різні джерела, є недостатньо, щоб створити повний образ матері Мазепи. Адже до наших днів не збереглося жодного опису її зовнішності [2, 221]

Отже, можна зробити висновок, що жінки займали важливе місце в суспільно-політичному житті України XVII–XVIII ст. Вони могли не лише впливати, а й визначати перебіг історичних подій, на рівні з чоловіками підписували угоду, приймали дипломатичні місії та брали участь у політичних процесах того часу.

Abstract. The article identifies influential women of the times of the Ukrainian Cossack state. Among them are the wives of Bohdan Khmelnytskyi, Olena and Anna, his daughter, Olena, and the mother of Hetman Ivan Mazepa, Maria Mazepina. Their activities were analyzed and their significance in the social and political life of Ukraine in the 17th - 18th centuries was determined.

Key words: woman, Hetman, Hetmanship.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Апанович О. М. Роль жінки в козацькому вихованні. *Неопалима купина. Народнознавство, історія*. Київ: Генеза, 1993. 144 с.
2. Ковалевська О. Таємниці Козацьких портретів. Київ: ТОВ «Видавництво „Кліо”», 2021. 288 с.
3. Козуля О. Жінки в історії України. Київ: Український центр духовної культури, 1993. 256 с.
4. Кукса В. В., Коломієць Т. В. Роль та значення жінки в козацькій державі. *Сторінки історії*. 2012. № 34. С. 21–32.
5. Луговий О. Л. Визначне жіноцтво України: історичні життєписи. Київ: Дніпро, 1994. 335 с.
6. Ролле Й. Жінки при гетьманському дворі. Київ: Україна, 1994. 130 с.
7. Таїрова-Яковлева Т. Г. Повсякдення, дозволя і традиції козацької еліти Гетьманщини / пер. з рос. Т. Кришталовської. Київ: ТОВ «Видавництво „КЛІО”», 2017. 184 с.

УДК: 93:614.8.013(470)

ТИПОЛОГІЯ ФОРМ І МЕТОДІВ МОСКОВСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Д. Д. Пятіна, К. І. Мелекесцев

Анотація. Досліджено механізми створення та впливу пропаганди на населення Росії, визначено основні напрями пропагандистської діяльності прокремлівських ЗМІ та розкрито їхню роль у розпалюванні війни в Україні. Дослідження містить дайджест інформації про різні типи та методи пропаганди, які використовуються в російській інформаційній війні, що може допомогти в подальших роботах на цю тему.

Ключові слова: Україна, повномасштабне вторгнення, пропаганда, фейкові новини, інформаційне протистояння.

Оскар Уайльд назвав журналістику «четвертою владою». З появою перших друкованих газет саме ЗМІ формували суспільну думку, впливали на світогляд читачів та були єдиним доступним джерелом інформації. Зі зміною часу ЗМІ охопили більше сфер впливу, використовуючи телебачення, соцмережі та все більше занижуючи стандарти сучасної журналістики. Вони впливають на свою аудиторію, як і 100 років тому, спираючись на довіру та бажання користувачів залишатися у бурхливому потоці новин. Їх вважають авторитетами, їм довіряють, на них покладаються.

І саме довіру та сподівання з приходом кремлівського диктатора до влади було використано для трансляції мілітаристичної пропаганди протягом двох десятиліть його правління [1].

Дослідженням питання пропаганди у Росії займалися Т. Бевз, К. Мелекесцев, У. Коруч та інші [2; 3; 4]. Їхні роботи охоплюють період ведення гібридної війни Росії проти України та демонструють рушійну силу пропаганди і фейків у розпалюванні війни.

Пропаганда охопила усі сфери життя населення, формуючи вигідну владі картину реальності, у якій пересічних громадян поступово готували до війни та викорінювали усі загальнолюдські цінності, насаджуючи імперську політику реваншизму, що правила країною [5]. Як наслідок – уже 8 років Україна потерпає від війни, розв’язаної путінським режимом, що з 24 лютого перейшла у повномасштабне вторгнення у суверенну державу та життя мільйонів сімей.

Метою цієї роботи є визначити ключові напрями та методи російської пропаганди, що покликані сформувати негативне ставлення до України загалом у світі та до українців у ро-